

Analýza vybraných aspektov univerzálneho základného príjmu

Analysis of some aspect of universal basic income

Ján VRAVEC

Abstrakt

Článok pojednáva o problematike univerzálneho základného príjmu, s ktorým sú spojené rôzne ekonomické, sociálne a etické aspekty. Podstatou tohto systému je garancia univerzálneho základného príjmu pre každého jednotlivca v spoločnosti bez akýchkoľvek dodatočných podmienok alebo požiadaviek. K hlavným pozitívam systému univerzálneho základného príjmu patrí skutočnosť, že každému občanovi danej krajiny zabezpečí rovnakú finančnú čiastku v hotovosti a slušnú životnú úroveň oveľa jednoduchšie, ako prostredníctvom komplikovanej byrokracie a zložitého systému sociálnych dávok. Hlavným nedostatkom systému základného príjmu je skutočnosť, že neúmerne zvýši výdavky v štátnych rozpočtoch v období už aj tak deficitného financovania.

Kľúčové slová

Univerzálny základný príjem, verejné financie, pracovný príjem

Abstract

The article deals with the issue of universal basic income, which is connected with various economic, social and ethical aspects. The essence of this system is to guarantee a universal basic income for every individual in the society without any additional conditions or requirements. The main positives of a universal basic income is the fact that every citizen of the country will ensure the same sum of money in cash and a decent standard of living much easier than using a cumbersome bureaucracy and a complex system of social benefits. The main drawback of a basic income is fact that it disproportionate increase spending of state budget in period of an deficit financing.

Key words

Universal basic income, public finance, earned income

JEL Classification: G28, H31

Úvod

Univerzálny základný príjem (universal basic income - UBI) predstavuje systém, v ktorom každý občan krajiny pravidelne poberá rovnakú finančnú čiastku a má na ňu nárok bez dodatočných podmienok. Túto čiastku občan dostane bez ohľadu na to, či má finančný príjem z práce alebo iných zdrojov. Prívrženci tohto systému vyzdvihujú administratívnu nenáročnosť a transparentnosť. Systém má aj pozitívny vplyv na životnú úroveň obyvateľstva, kúpyschopný dopyt, či pôrodnosť. Odporcovia naopak presadzujú názory, že by zavedenie pravidelného nepodmieneného príjmu spôsobilo nechť niektorých obyvateľov pracovať a zároveň by zanedbával tých, ktorí sociálne dávky najviac potrebujú. Medzi negatíva odborníci zaradzujú predovšetkým zvýšené rozpočtové výdavky pre deficitné rozpočty.

Univerzálny základný príjem, predstavuje mesačnú peňažnú čiastku určenú na pokrytie životných nákladov, ako sú bývanie, strava, doprava, oblečenie a energie a to bez ohľadu na ďalšie pracovné či kapitálové príjmy, sociálne postavenie príjemcu, alebo iné aspekty. Idea univerzálného základného príjmu nie je úplne nová. V Európe sa tomuto systému venuje množstvo inštitúcií, ekonómov a sociológov hlavného prúdu. Napríklad európska občianska iniciatíva definuje nepodmienený základný príjem štyrmi základnými aspektmi:

1. **Univerzálnosť:** mal by ho poberať každý občan štátu, resp. každý člen politickej komunity bez rozdielu výšky príjmu alebo toho, či pracuje alebo nepracuje.
2. **Individuálnosť:** nemal by byť vyplácaný domácnostiam alebo nejakým poručníkom, ale jednotlivcom ako individuálne právo.
3. **Nepodmienenosť:** na rozdiel od súčasných systémov garancie minimálneho príjmu by malo ísť o príjem, ktorý nebude podmienený a testovaný. Nebudú sa zisťovať disponibilné prostriedky alebo majetkové pomery osôb.
4. **Primeranosť:** univerzálny príjem by mal byť dostatočne vysoký, mal by pokrývať adekvátne základné potreby ľudí v danej krajine.

Tieto štyri základné aspekty UBI vychádzajú z pôvodných myšlienok Philippa Van Parijsa, z jeho vedeckých článkov, knižných publikácií a verejných názorov, ktoré na túto tému prezentoval. Tieto jeho myšlienky a názory majú svoj pozitívny zmysel a sú značným rozšírením diskusie o sociálnych právach, o sociálnej súdržnosti a o sociálnej spravodlivosti. Na druhej strane, viaceré z týchto aspektov zakladajú už teraz nejasnosti a komplikácie ohľadom svojej realizovateľnosti a toho, ako by sa dostali do bežného života.

Filozofia univerzálneho základného príjmu

Veľmi filozoficky kontroverznou je myšlienka, že univerzálny základný príjem by nemal byť podmienený, nemal by byť viazaný na to, či konkrétny jednotlivec pracuje alebo nepracuje. To predstavuje radikálnu zmenu spoločnosti vo sfére ekonomickej, sociálnej, aj etickej, pretože stáročná idea platenej práce ako základného piliera ekonomiky (práca, pôda, kapitál) stráca svoju absolútnu platnosť. Ľudská spoločnosť je takmer od svojho vzniku spoločnosťou práce, ktorá zabezpečovala prežitie jednotlivých členov spoločnosti. Hodnoty platenej práce sa socializujú už od detstva a pracovať pre svoje blaho a blaho spoločenstva je dôležitým aspektom ekonomiky aj kultúry a etiky spoločnosti. Veľa historikov, sociológov a ekonómov preferuje filozofiu, že platená práca sa stala dominantnou hodnotou vyspelej spoločnosti, ako výsledok jedného z najsilnejších prúdov modernej civilizácie.

Hlavným nedostatkom pracovného príjmu je skutočnosť, že sa dotýka len platenej práce, teda situácie, keď jednotlivec získava pracovným príjmom vo svojom zamestnaní. Neplatená práca, ktorá sa nevykazuje v HDP a nie je predmetom ekonomického a politického záujmu, ostáva celkom mimo a je na okraji vedeckého výskumu a spoločenskej pozornosti. Abstrahovanie od neplatenej práce, ako je výchova a vzdelávanie detí v rodinách, starostlivosť o starých a chorých členov domácnosti, dobrovoľnícka práca a pod., môže viesť ku skresleniu nie len vo výške HDP, ale aj vo výsledkoch vedeckého skúmania ekonomiky a celej ľudskej spoločnosti.

Univerzálny základný príjem sa tak môže dostať do celkom nového uhla pohľadu takto nastavenej spoločnosti, pretože znižuje absolútny význam platenej práce, okolo ktorej sa točí všetko od ekonomiky až po spokojnosť členov domácnosti s ich statusom. Nepodmienený príjem dáva priestor aj iným aktivitám, rodenie, výchova a vzdelávanie detí, starostlivosť o chorých a bezmocných členov domácnosti, neplateným a dobrovoľníckym činnostiam a novým možnostiam využitia voľného času. Celú oblasť práce, voľného času a rodinného života definuje nanovo.

Významný český sociológ Petr Mareš presadzuje myšlienku, že súčasná spoločnosť prechádza od práce emancipujúcej k práci miznúcej. Práca, ktorá mala mať – pôvodne v marxistickom ponímaní kreatívneho vytvárania hodnôt materiálneho sveta, sebaobjektívizácie a sebarealizácie – emancipujúci obsah, prešla procesom, v ktorom sa stala najprv pracou utláčateľskou a nakoniec nedostatkovou – je jej málo. Napriek tomu spoločnosť stále trvá na tom, že platená práca je centrálnou osou ekonomického a spoločenského života.

Analýza problémových oblastí univerzálneho základného príjmu

Široká vedecká aj spoločenská diskusia o potrebe a správnosti univerzálneho základného príjmu pomáha reflektovať, identifikovať a analyzovať niektoré skutočnosti a aspekty, s ktorými sa stretáva súčasná moderná spoločnosť v Európe a Severnej Amerike. Problémov, ktoré so sebou prináša idea nepodmieneného základného príjmu, je veľmi veľa a zasahujú rôzne sféry ekonomického, sociálneho aj etického života.

Nedostatok finančných zdrojov na poskytovanie univerzálneho základného príjmu sa javí ako jedna z hlavných prekážok jeho implementácie do ekonomickej praxe u nás aj vo svete. V období finančných kríz a nadmerných deficitov verejných financií sa len ťažko budú hľadať finančné zdroje na poskytovanie nepodmieneného príjmu. Krajina s najväčším verejným dlhom sú USA, ktorých dlh predstavuje okolo 30% z celkového svetového dlhu 60 biliónov dolárov, čo predstavuje v absolútnej výške približne 18 bilióna dolárov. Ekonomika USA je však natoľko silná (24% z celkovej svetovej produkcie), že pomer dlhu k HDP je na súčasné pomery prijateľných 105%. O veľa horšie je na tom Japonsko, ktorého dlh je v porovnaní s USA nižší, no ukazovateľ pomeru dlhu k HDP dosahuje až 240%, čo je dokonca oveľa viac, než dosiahlo Grécko. Japonsko produkuje len o niečo ako 7% svetovej produkcie, no jeho dlh je takmer 20% zo svetového dlhu. Ďalším zaujímavým faktom je, že Európa (bez Ruska) tvorí 25% svetového dlhu. Súčet dlhov USA, Európy a Japonska tvorí spolu 75% celosvetového dlhu. Medzi európske štáty s najhorším pomerom medzi verejným dlhom a výškou HDP patrí Grécko 180%, Taliansko 135%, Portugalsko 130%, Cyprus 110%, Belgicko a Írsko 107%, Španielsko 100%. No predstavitelia EÚ neustále ubezpečujú o tom, že potom čo priemerný verejný dlh krajín EÚ dosiahol v roku 2014 vrchol na úrovni takmer 89% HDP, v roku 2015 sa začal prejavovať jeho klesajúci trend a mal by pokračovať až do roku 2024, kedy by mal dosiahnuť úroveň 79,5% HDP.

Nedostatok vôle byť sociálnejší môže predstavovať ďalšiu prekážku pre zavedenie univerzálneho základného príjmu. Ekonomicky bohatšie vrstvy spoločnosti by mohli vyjadriť protest proti nepodmienenému príjmu z dôvodu, že budú vo vyššej miere na neho prispievať. Napríklad významná slovenská sociologička Zuzana Kusá nevidí hlavný problém v nedostatku finančných zdrojov, ale v tom že nie je vôľa byť sociálnejší. Sú mnohé indície, že myšlienka univerzálneho základného príjmu by nemala veľkú podporu. My Slováci totiž z nášho morálneho univerza vylučujeme časť obyvateľov. „Mne a tebe“ by sme ten nepodmienený príjem možno dopriali, ale nie Rómom, východniarom, bezdomovcom a tak ďalej. Nie je tu zakorenená tradícia myslenia občianskej spolupatričnosti a zodpovednosti

za blaho druhých, toho, že systém sociálnej ochrany je hodnota sama osebe a je to súčasť našej národnej hrdosti.

Výška univerzálneho základného príjmu sa javí ako ďalší závažný problém jeho implementácie do ekonomickej praxe. V súčasnosti v rámci EÚ neexistuje systém garancie minimálnych príjmov a o ich adekvátnosti sa už takmer vôbec neuvažuje. Nikde v európskej legislatíve nie sú zadefinované pojmy ako adekvátny príjem a adekvátne potreby, EÚ nevie zadefinovať ľudskú dôstojnosť jednou minimálnou sumou. Neexistuje o tom ani vedecká ani spoločenská diskusia a už vôbec nie zhoda. Univerzálny základný príjem je veličina, ktorá má potenciál nahradiť existujúce systémy, lenže ekonomické a politické elity nepodmienenému príjmu nevenujú takmer žiadnu pozornosť. Teoreticky platí, že súčasný garantovaný minimálny príjem by mal byť adekvátny. Jeho všeobecne prijímaná definícia je, že by mal pokrývať základné potreby a zabezpečovať minimálnu ľudskú dôstojnosť. Napriek tomu krajiny Európy nedokázali spoločne dospieť k tomu, akú by mal mať minimálny príjem výšku, akú štruktúru a čo všetko by mal pokrývať. Adekvátnosť potrieb je v každej krajine iná, iné sú kultúrne vzorce spotreby, iná je diverzita oblastí aktivít, ktoré sú považované za štandardné. Úsilie o univerzálny európsky základný príjem je pomerne problematická otázka, o ktorej sa musí začať relevantne diskutovať.

Problém implementácie univerzálneho základného príjmu, vyplýva aj z myšlienky jeho univerzálnosti. Príjem, na ktorý má nárok každý jednotlivец bez podmienok, by na jednej strane prispel k zjednodušeniu sociálneho systému a znížila by sa byrokracia. Neboli by potrebné byrokratické procedúry na zisťovanie, či na tento príjem má občan nárok, alebo nie. Na druhej strane táto jednoduchosť v sebe však skrýva problém, pretože na to, aby sa dosiahlo pokrytie populácie nejakou dávkou, nestačí odbúrať byrokratické prekážky, ale treba robiť aj ďalšie pozitívne administratívne a sociálne zmeny k tomu, aby bolo zabezpečené univerzálne pokrytie. Aj z analýz súčasných sociálnych systémov je zrejmé, že sociálne dávky, ktoré majú mať univerzálne pokrytie, ho v skutočnosti nemajú na 100%, lebo existujú skupiny ľudí, ktoré si svoj nárok buď neuplatňujú, alebo zo siete nejakým spôsobom vypadnú, napríklad tým, že nemajú potrebné dokumenty či doklady totožnosti a pod.

Strata motivácie pracovať môže predstavovať ďalší závažný problém univerzálneho základného príjmu. Veľká skupina obyvateľstva by mohla stratiť motiváciu pracovať, rozvíjať svoje zručnosti a znalosti. Mnohí ľudia by mohli upadnúť do stavu letargie a pasivity. Veľa odborníkov zastáva názor, že dlhodobá nezamestnanosť ľudí strácajú svoje zručnosti, ochotu vzdelávať sa a zdokonaľovať sa.

Prvé pokusy o implementáciu univerzálneho základného príjmu

Priekopníkmi v implementácii univerzálneho základného príjmu sú krajiny severnej a západnej Európy.

Fínsko sa od roku 2017 rozhodlo pokusne implementovať univerzálny základný príjem. Presne vybraná skupina občanov bude od štátu pravidelne mesačne získavať 560 eur. Fínsko sa stane prvou európskou krajinou, ktorá na národnej úrovni bude analyzovať pozitíva a negatíva univerzálneho základného príjmu v praxi. Tento nový systém nepodmieneného príjmu podlieha prísnej verejnej diskusii a kontrole, do 9.9.2016 je predložený na verejnú konzultáciu návrh zákona, podľa ktorého by sa univerzálny základný príjem mal vyplácať 2000 občanom v produktívnom veku. Výskumná vzorka obyvateľstva je náhodne vybraná zo všetkých obyvateľov Fínskej republiky. Výskum bude zameraný na komparáciu ľudí, ktorí budú poberať univerzálny základný príjem s kontrolnou skupinou ľudí rovnakého typu, ktorí by žiadny nepodmienený príjem nepoberali. Predstavitelia Fínskej vlády a ekonómovia dúfajú, že zavedenie všeobecného základného príjmu prispeje k zvýšeniu zamestnanosti a zjednodušeniu systému sociálnych dávok.

Škótsko sa tiež rozhodlo experimentovať s univerzálnym základným príjmom, pilotný projekt získal podporu od aktivistov aj radných v oblasti Fife. Škótski vládni úradníci s členmi Škótskej siete základného príjmu, organizácie, ktorá vedie kampaň za zavedenie tohto systému v krajine presadili implementáciu systému v oblasti Fife. Škótski zástancovia argumentujú, že systém umožní znížiť náklady a byrokráciu, ktoré sú naviazané na súčasný systém sociálneho zabezpečenia, a poskytuje sociálne zázemie pre všetkých občanov bez ohľadu na majetkové a sociálne postavenie. Protivníci presadzujú názory, že implementácia základného príjmu si vyžaduje zvýšenie daní, aby sa našli finančné zdroje na rozdelenie aj tým, ktorí na to nie sú odkázaní. Presné detaily, ako by sa dal projekt financovať, zatiaľ jasné nie sú úplne jasné. Škótska vláda má istú decentralizovanú kontrolu nad svojimi sociálnymi výdavkami, ale skúšobný režim by pravdepodobne potreboval podporu z Westminsteru. Jamie Cooke, vedúci Royal Society of Arts, ktorá uskutočnila prieskum o navrhovanom pilotnom projekte v Škótsku dúfa, že výsledkom rokovaní bude dohoda o zavedení testovania v niektorých mestách a dedinách v okolí Fife.

Holandsko podobne ako Fínsko a Škótsko implementuje univerzálny základný príjem len v obmedzenej miere v konkrétnom meste. Univerzálny základný príjem sa od januára 2017 má implantovať aj v holandskom meste Utrecht. Samospráva mesta Utrecht bude podrobne sledovať a analyzovať výsledky tohto experimentálneho zavedenia základného

príjmu pre všetkých obyvateľov mesta. Na základe týchto výsledkov a skúseností sa rozhodne o implementácii univerzálneho základného príjmu na celoštátnej úrovni.

Opačným prípadom je **Švajčiarska konfederácia**, kde na celoštátnej úrovni nepodmienený príjem pre všetkých občanov odmietli na začiatku júna 2016 v referende. Vo Švajčiarsku predpokladali zavedenie univerzálneho základného príjmu vo výške 2500 švajčiarskych frankov (2 300 eur) mesačne. Príjem mali poberať všetci občania bez ohľadu na to, či dotýčny pracuje, alebo je nezamestnaný. Na druhej strane chcelo Švajčiarsko zrušiť všetky sociálne dávky, podpory a príspevky, čím by sa výrazne zjednodušil sociálny systém v krajine.

V podmienkach **Slovenskej republiky** sa univerzálny základný príjem môže v súčasnosti javiť ako utopický a nerealizovateľný projekt, v lepšom prípade môže ísť o prejav nevedomosti. Je tiež paradoxné, že podporovať univerzálny základný príjem v čase, keď dávky v hmotnej núdzi sú veľmi nízke a vláda nemá zdroje na ich valorizáciu. V rámci slovenskej politickej kultúry, kde sa stále zdôrazňuje ostražitosť, aby dlhodobo nezamestnaní neboli demotivovaní vysokými dávkami, je veľmi ťažké presadiť takúto myšlienku. O to viac je potrebná odborná a spoločenská diskusia, no nie len o základnom príjme, ale určite aj o tom, či slovenská spoločnosť je ochotná akceptovať, aby ľudia dostávali ničím nepodmienený príjem len za to, že sú ľudské bytosti a spoločnosti záleží na ich slušnom živote.

Ak by sa v Slovenskej republike poskytoval plošný základný príjem na úrovni 60% priemernej čistej mzdy, tak napríklad len v prípade detí by sa dodatočné výdavky vyšplhali na cca 3 miliardy eur. Pre porovnanie len na dani z príjmov právnických osôb sa v SR ročne vyberie okolo 2 miliardy. Z vlastných zdrojov by SR financovala univerzálny základný príjem veľmi zložito, (resp. jedine za predpokladu, že drasticky oseká výdavky vo všetkých ostatných oblastiach ako je napríklad zdravotníctvo, školstvo, bezpečnosť a pod.).

Diskusia

Robotizácia a automatizácia výrobných činností postupne znižujú potrebu výrobných pracovníkov. Už od najstarších čias menia vedecké objavy a technológie charakter práce a pracovných pozícií, či celkovú potrebu pracovných síl. Technologické zmeny a objavy často spôsobili chaos a nestabilitu, niekedy si to vyžadovalo celé generácie, kým si ľudia dokázali nájsť nové pracovné zaradenie. Súčasný vedecko-technický rozvoj so sebou prináša turbulencie na pracovnom trhu, pracovné príjmy stagnujú a generácia mladých je znepokojená, že skončí chudobnejšia než sú ich rodičia.

Mnohí nezamestnaní a mladí absolventi škôl podliehajú skepse a beznádeji pri hľadaní zamestnania, ale niektorí ekonómovia a odborníci na pracovný trh sú presvedčení, že ľudia sa dokážu aj tentoraz prispôbiť. Univerzálny základný príjem by mohol pomáhať pri preklenovaní nestability na pracovnom trhu a v spoločnosti.

Veľa ekonómov zastáva názor, že ako nástroj na zmiernenie chudoby, nie je univerzálny základný príjem najefektívnejšou metódou. Domácnosti, ktoré stratili pravidelné pracovné príjmy, môžu zasiahnuť neprijemné dôsledky chudoby. Aj dnes vo vyspelých štátoch existujú efektívne programy, ktoré poskytujú podporu v podobe dávok pre najchudobnejších, ale zároveň ich povzbudzujú, aby sa z pracovného trhu nestiahli úplne. Navyše, aj chudobní ľudia majú svoje potreby, ktoré nevyrieši mesačný univerzálny príjem. Ak má byť cieľom odstránenie chudoby, bolo by lepšie nasmerovať tok verejných prostriedkov adresnejšie a nie rozdávať peniaze aj bohatým obyvateľom, ktorí ich ani nepotrebujú.

V súčasnosti existuje len veľmi málo relevantných vedeckých štúdií o tom, či ľudia trávajú svoj voľný čas produktívne a zmysluplne. Niektoré sociologické výskumy ukazujú, že nezamestnaní ľudia trávajú väčšinu svojho voľného času pasívne, sledovaním televízie, oddychom, alebo spánkom. Ak by určité skupiny obyvateľov získali garantovaný príjem, prestali by pracovať úplne a nevenovali by sa ani zdokonaľovaniu svojich schopností a znalostí. Niektoré štúdie amerických vojnových veteránov, ktorí dostali zaručený príjem ukázali značný pokles v účasti na pracovnom trhu, keď sa program rozšíril na novú skupinu veteránov. Aj iné výskumy ukázali určitý pokles zamestnanosti v dôsledku zavedenia základného príjmu.

Ekonomickým a spoločenským problémom môže byť aj situácia, ak sa mladí ľudia rozhodnú, že radšej budú sledovať televízne šou, hrať PC hry namiesto vzdelávania, zakladania nových podnikov, alebo slabo platenej práce, za ktorú ich predchodcovia dostávali viac, môže to mať veľmi negatívne dopady. Dlhodobý dopad môže byť o veľa horší, ako keby starší ľudia získali možnosť hromadne odísť do predčasného dôchodku.

Najrozvinutejšie ekonomiky sveta si pravdepodobne môžu dovoliť aj univerzálny základný príjem, no rast ekonomického populizmu naznačuje neschopnosť riešiť problémy súčasného sveta. Za rastúcou príjmovou a majetkovou polarizáciou spoločnosti treba hľadať slabé spoločenské väzby, nízke pracovné príjmy a presúvanie výroby do krajín s lacnou pracovnou silou, často aj zneužívanie detskej práce.

Tento príspevok je spracovaný v rámci projektu KEGA 058PU-4/2015.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ČTK, 2016. Garantovaný príjem pre všetkých. Fínsko ho otestuje (on line). (cit. 25.11.2016). Dostupné z: <http://finweb.hnonline.sk/spravy-zo-sveta-financii/815937-garantovany-prijem-pre-vsetkych-finsko-ho-otestuje-ako-prvy-stat-eu>
- [2] NEUPAUEROVÁ, M., VRAVEC, J., 2007. Monetary strategies from the perspective of intermediate objectives. In: Panoeconomicus. vol. 53, no. 2, 219-233 p. ISSN 1452-595X.
- [3] QUARTZ, 2016. Univerzálny základný príjem je zlý nápad: Prečo k rozdávaní peňazí nikdy nedôjde. (on line). (cit. 25.11.2016). Dostupné z: <http://openiazoch.zoznam.sk/cl/166878/Univerzalny-zakladny-prijem-je-zly-napad-Preco-k-rozdavaniu-penazi-nikdy-nedojde>
- [4] REDAKCIA NOVÉHO SLOVA, 2016. Dozrel čas na základný európsky príjem pre všetkých? (on line). (cit. 27.11.2016). Dostupné z: http://www.noveslovo.sk/c/Dozrel_cas_na_zakladny_europsky_prijem_pre_vsetkych
- [5] RYCHTÁRIK, Š., 2012. Finančné aktíva a pasíva slovenských domácností. In. Biatec: Journal NBS. Bratislavavol. vol. 20, n. 2, p. 2-7. ISSN 1335-0900.
- [6] SCHELLER, HANSPETER K., 2006. European central bank. 2nd ed. Frankfurt nad Mohanom. ISBN 978-92-899-057
- [7] TASR, 2016. Škótsko to chce skúsiť s garantovaným príjmom: Otestujeme myšlienku rozdávania peňazí v praxi. (on line). (cit. 27.11.2016). Dostupné z: <http://openiazoch.zoznam.sk/cl/172412/Skotsko-to-chce-skusit-s-garantovany-prijmom-Otestujeme-myslienku-rozdavania-penazi-v-praxi>
- [8] VRAVEC, J., 2013. Analýza determinantov vzniku a rozvoja peňazí, mien a menových systémov. 1st ed. Prešov: Bookman. 168 p. ISBN 978-80-8165-019-2
- [9] VRAVEC, J., 2010: Finančný manažment jednotlivca: analytický pohľad na riadenie osobných financií. 1st ed. Prešov: PU Fakulta manažmentu. 165 p. ISBN 978-80-555-0251-9

Kontaktné údaje:

Ing. Ján VRAVEC, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Fakulta manažmentu, Katedra účtovníctva a controllingu
ul. Konštantínova 16
080 01 Prešov,
Slovensko, EÚ
email: jan.vravec@unipo.sk, vravec@gmail.com